

ЛІТАРАТУРА ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў РАКУРСЕ ТЭОРЫІ ПОЛЯ: ПАСТАНОЎКА ПРАБЛЕМЫ

З усіх маладых паэтаў і пісьменнікаў, — пралетарскіх, сялянскіх, інтэлігенцкіх, — цяпер найбольш вызначваюцца або падаюць надзеі М. Грамыка, У. Дубоўка, Н. Арсеньева, У. Жылка, Нёманскі, Кузьма Чорны, М. Зарэцкі і некаторыя другія.

М. Гарэцкі, 1924

Уводзіны

Далзены артыкул з’яўляецца працягам працы, якая тычылася апрацаці метадалогіі тэорыі поля, выпрацаванай П’ерам Бурдзэ [7], для апісання заканамернасцяў існавання і развіцця беларускай літаратуры — на прыкладзе адносна невялікай храналагічнай часткі літаратурнага працэсу Беларусі першай трэці XX стагоддзя [14]. Увага згаданага аналізу звярталася перадусім на пытанні аўтанамізацыі тагачаснага беларускага літаратурнага поля на інстытуцыянальным узроўні і, адпаведна, на патэнцыяльную магчымасць выпрацоўвання аўтанамістычных стратэгіі на эстэтычным узроўні. Пытанне пазіцыі заходнебеларускай літаратуры тады свядома пакідалася па-за ўвагай, меркавалася, што гэтая праблема перагружае і так ужо дастаткова складанае заданне, якое да таго ж у дачыненні да беларускай літаратуры рабілася ці не ўпершыню [14, с. 31].

Аднак у сувязі з пытаннем, наколькі прапанаваны ў артыкуле падыход дазваляе апісваць (і, мусіць, пераадольваць) тую праблему, якая характэрная для ўзнікнення «малейшых» славянскіх нацыянальных літаратур (маюцца на ўвазе праблемы пагранічча, праблемы распаўсюджвання і лакалізацыі літаратурных прастор і пераасэнсоўвання літаратурных традыцый, якія агульным чынам звязаныя з супадзеннем або несупадзеннем моўных, нацыянальна-этнічных, дзяржаўных і літаратурных прастор), праблема тыка літаратуры Заходняй Беларусі, песна звязаная менавіта з такімі жа праблемамі, з’яўляецца надзвычай актуальным пытаннем [8, с. 499].

Пастаноўка праблемы

Пытанне пра «статус» заходнебеларускай літаратуры менавіта з пункту гледжання тэорыі поля, здаецца, прыдатнае для таго, каб па-новаму патягнуць

на сам гэты феномен, а таксама на самую беларускую літаратуру. Яго можна сфармуляваць так: ці далушчальна ў рамках полевай мадэлі апісваць і разглядаць заходнебеларускую літаратуру як «уласнае», самастойнае поле? Або будзе больш адэкватным яе разумець як субполе іншага поля? А калі так, тады да якога — польскага або савецка-беларускага — ёсць большыя падставы яго адносіць, чаму і з якімі для кожнага з іх наступствамі?

Трэба адзначыць, што праз гэтае пытанне, якое на першы погляд можа падавацца другасным, беларускае літаратуразнаўства далучаецца да вельмі актуальных праблем як агульнай літаратурнай тэорыі, так і літаратурнай гістарыяграфіі ў наступных пазіцыях: якія крытэрыі, уласна кажучы, дазваляюць канцэптуалізаваць і апісваць «адзінства» дадзенай літаратурнай прасторы? Якім чынам можна вызначыць «межы» дадзенай літаратурнай сістэмы? Дзе ўвогуле «межы» літаратурнага поля і чым яны ўсталяваюцца? Якую ролю адыгрываюць моўныя, дзяржаўныя ды і сістэмныя межы?

Гэтыя пытанні тычацца і шэрагу розных, у тым лку і неславянскіх, еўрапейскіх літаратур: швейцарская літаратура — гэта адна літаратура або тры? Або адна літаратура, якая размяркоўваецца па трох палях [23, с. X–XI]? Бельгійская літаратура — ці гэта адна літаратура, ці дзве? Або адно поле, што складаецца з двух субпаляў двух розных дамінуючых паляў [4; 5; 10]? А нямецкая літаратура ў перыядзе падзелу (ФРГ і ГДР) — адна літаратура ці дзве [пар. 27]? Адно поле ці два? А ў дачыненні яшчэ да нямецка-швейцарскай і нямецка-аўстрыйскай літаратур?

Звяртаючы ўвагу на складанасць гэтых пытанняў, адразу адзначым, што адказаць на іх, тым больш у дачыненні да заходнебеларускай літаратуры, не з'яўляецца мэтай гэтага даклада. Але можна тэзісна паставіць праблему, і можна — таксама тэзісна — прапанаваць нейкія перспектывы для яе вырашэння.

Перадумовы

Першым неабходным крокам уяўляецца дэанталогізацыя праблемы — з мэтай пазбягаць блытання самой «літаратуры» як нааўнасці сукупнасці эстэтычных тэкстаў з канцэптам «літаратурнага поля». Паставіць пытанне пра існаванне і статус пэўнага літаратурнага поля азначае звяртаць увагу на праблемы літаратурнай сістэмы, яе функцыянавання, яе інстытуцый, іх узаемадзеяння, карацей, на сілавое поле, якое мае сваю спецыфічную логіку. Аднак, на нашу думку, варта разумець феномен заходнебеларускай літаратуры як двайную праблему і з'урыстычна¹ паставіць пытанне як пра літаратуру (пра што, уласна кажучы, мы гаворым, калі гаворым пра заходнебеларускую

літаратуру? Пра пэўных аўтараў? Пра пэўныя эстэтычныя кірункі або пра пэўныя тэмы? Або пра пэўных носбітаў-чытачоў — «заходніх беларусаў»?), так і пра поле (ці «ёсць» заходнебеларускае літаратурнае поле?). Ці пра той збег гістарычных абставін, дзякуючы якому мы можам увогуле гаварыць пра Заходнюю Беларусь як пра нейкі арэал або прасторы (ізноў жа з неакрэсленымі межамі).

У беларускім літаратуразнаўстве дагэтуль падобныя пытанні не асабліва дыферэнцыраваліся або ўвогуле вылучаліся. Больш за тое, у трактоўцы заходнебеларускай літаратуры ў рамках як савецкай, так і постсавецкай гістарыяграфічнай канцэптуалізацыі назіраецца пэўная «двахпаблічнасць»: адначасова канцэптуалізацыя ў якасці і «асобнай», і «інтэгральнай часткі» агульнай беларускай літаратуры. Такім чынам, У. Калеснік у 1970-я гады «арганічна» далучыў заходнебеларускую літаратуру да агульнай гісторыі беларускай савецкай літаратуры: «Показателем ідейной и художественной зрелости прогрессивной литературы Западной Белоруссии является тот факт, что после воссоединения белорусского народа в единой Белорусской Советской Социалистической Республике она органически вошла в сокровищницу национальной белорусской литературы» [15, с. 122].

А два дзесяцігоддзі пазней А. Ліс убачыў «гісторыка-пазнавальнае значэнне» той жа самай заходнебеларускай літаратуры ў тым, што яна з'яўлялася «перахоўніцай» знічу нацыянальнага духу: «Такім чынам, літаратура Заходняй Беларусі на працягу дваццацігадовага свайго існавання як самастойнай інтэгральнай часткі нацыянальнай мастацкай культуры беларускага народа была выразнай сьведомасці заходніх беларусаў, іх спадзяванняў, спадарожнікай у вызваленчым змаганні» [16, с. 280, 281].

Параўнанне гэтых двух прыкладаў яўна даказвае, што канцэптуалізацыя літаратуры Заходняй Беларусі дагэтуль мяняецца ў залежнасці ад канцэптуалізацыі самой «агульнай» беларускай літаратуры. Узнікае пытанне — чаму гэта так? Чаму беларускай літаратурнай гістарыяграфіі, як здаецца, «пагрэбная» нейкая асобная, спецыфічная і часам узаемавыключальная канцэпцыя заходнебеларускай літаратуры? Якая яе спецыфічная функцыя ў адпаведных мадэлях?

Варта звярнуцца да кароткага анамнезу — яго можна праводзіць у дэярачнай і ў тыпалагічнай перспектыве.

Пры параўнанні заходнебеларускай і ўсходнебеларускай літаратуры ў дэярачнай перспектыве здзіўляе тое, што пасля канстытуцыйнай *наіанійскай фазы* (1906–1915), кансалідацыйным цэнтрам у якой з'яўляецца Вільня, на пачатку 1920-х гадоў спроба аднаўлення Вільні як агульнабеларускага або хаця б значнага літаратурнага цэнтра аказваецца не вельмі паспяховай, у

¹ Праблемы «літаратуры» і «літаратурнага поля» з'яўляюцца ўзаемазвязанымі ў тым сэнсе, што пра «межы» літаратурнага поля трэба гаварыць не толькі ў арэаль-

ным, а і ў «якасным» аспектах: якія тэксты, уласна кажучы, у рамках пэўнай сістэмы лічцца «літаратурай», а якія не? [Пар. 7, с. 353–355.]

той час як рэканстытуаванне гэтага цэнтра ў Мінску прыводзіць не толькі да літаратурнага росквіту, а яшчэ і да ўтварэння выразнага і больш-менш сфарміраванага літаратурнага поля [21; 14]. З чым гэта звязана? Няўжо толькі з палітычнымі абставінамі, як часта мяркуюцца? А ў 1930-я гады, у той час, калі ўсходнебеларускае поле, як мяркуюцца [13], ператвараецца ў апарат (*selmi* [6], г. зн. у нейкую «скамянелую» афішэзную структуру), якраз у Вільні пачынаюць фармавацца новыя літаратурныя сілы і, як падаецца, робяць пэўныя спробы гэтае самае поле нанова стварыць (або захаваць)¹.

Параўноўваючы, з іншага боку, з тыпалагічнай перспектывы пасляховасць мадэлі «Нашай нівы» на пачатку XX ст. з непасляховасцю той жа самай мадэлі ўсяго 5 гадамі пазней, зноў трэба спытацца — чаму так адбываецца? Што змянілася? І ці праведзены зусім тэзісны анамнез указвае хутчэй на тое, што тут далей працуе адно поле, ці на канфлікт двух паралельных палёў, ці на яшчэ нешта іншае?

Надыход да аналізу

У якасці тэарэтычнай базы для аналізу названых пытанняў можна спасылцца на канцэпт «полевага эфекту», які Бурдзье прапановае ў сувязі з праблемай вызначэння «межаў» літаратурнага поля: «Поле трэба разумець як прастору, у якой дзейсны пэўны "полевы эфект" такім чынам, што тое, што адбываецца з аб'ектам, які праходзіць праз гэтую прастору, немагчыма выглумачыць цалкам ягонымі ўнутранымі ўласцівасцямі. Межы поля там, дзе скончана палявыя эфекты. Значыць, трэба ў кожным асобным выпадку і з даламотай адпаведных метадаў спрабаваць вымяраць той пункт, на якім гэтыя статыстычна спадсігальныя эфекты памяншаюцца або цалкам спыняюцца»² [6, с. 131].

¹ Аднак П. Сарока, аналізуючы ўмовы польскага і беларускага друку ў міжваенным перыядзе на тэрыторыі Заходняй Беларусі, гаворыць пра дзве фазы, якія, як ні дзіўна, не вельмі адрозніваюцца ад адпаведных фаз у савецкай частцы: «Перыёдыка дзейнічала ў дзвюх розных умовах: да 1926 г. — першапачатковы п'юралізм, і пасля 1926 г. — дыктатура» [24, с. 37–38].

² Маецца на ўвазе «пасляховасць» у тым сэнсе, што «Наша ніва» ў 1906–1915 гг. з'яўляецца арганізацыйным і эстэтычным ядром поля, якое фарміруецца, а «непасляховасць» у тым, што падобную кансалідуруючую функцыю газета ў 1920 г. ужо не выконвае.

³ («... ich kann nur sagen, dass man ein Feld als einen Raum verstehen kann, in dem ein Feldeffekt wirksam ist, so dass sich das, was einem Objekt widerfährt, das durch diesen Raum hindurchgeht, nicht vollständig durch seine intrinsischen Eigenschaften erklären lässt. Die Grenzen des Feldes liegen dort, wo die Feldeffekte aufhören. Folglich muss man in jedem einzelnen Fall und mit wechselnden Mitteln versuchen, den Punkt zu vermessen, an dem diese statistisch fassbaren Effekte nachlassen oder ganz aufhören»).

Распрацоўка і вызначэнне ўзгаданых «адпаведных метадаў» з'яўляецца складаным і неадназначным заданнем. Адначасным проста, што гаворка ідзе як пра вызначэнне канстытуцыйных для поля параметраў, так і пра аналіз іх узаемадзеяння ў дачыненні менавіта да таго, што адбываецца на гэтай прасторы. Такія параметры ёсць: цэнтр, наяўнасць цэнтраімклівых і цэнтрабежных сілаў, літаратурныя інстытуцыі, кансекрацыйныя інстанцыі, дзейныя агенты, размежаванне пазіцый, формы пазіцыянавання (у тым ліку і мова) і эфекты пераламлення ўплываў з боку поля ўлады.

У дачыненні да заходнебеларускай літаратуры гэта азначае, што трэба спачатку аналізаваць, ці на прасторы Заходняй Беларусі існуюць і ўзаемадзейнічаюць названыя параметры, каб разумець, ці літаратура існуе як уласнае «поле», а не проста як «літаратура». Зыходзячы з гэтага, трэба потым правесці, ці гэтае поле або гэтая літаратура (хай хоць часткова) падпарадкоўваецца іншаму, дамінуючаму літаратурнаму полю, польскаму або савецка-беларускаму.

Наколькі шматпланавы кожны з названых фактараў, настолькі ж складаны і аналіз іх узаемадзеяння. З гэтай прычыны фармуляванне жыццяздольнай гіпотэзы (або мадэлі гэтай літаратуры) пакуль не ўяўляецца магчымым. Аднак менавіта зыходзячы з гэтых акалічнасцяў можна сказаць, што гэта хутчэй за ўсё паказальнік таго, што ні пра заходнебеларускае поле, ні нават пра субполе гаварыць хутчэй за ўсё не даводзіцца і што найбольш лагічна будзе разглядаць заходнебеларускую літаратуру перш за ўсё ў сувязі менавіта з агульнабеларускім полем, а мусіць менавіта як тую яе частку, на якой вышэйзгаданыя полевыя эфекты выяўляюцца ўжо невыразна.

У якасці пакуль што фрагментарных вынікаў папярэдніх аналізаў названых параметраў можна сказаць наступнае.

Цэнтрам літаратурнага жыцця Заходняй Беларусі з'яўляецца, безумоўна, Вільня, доказаў гэтаму можна прывесці перш за ўсё той факт, што ў Вільні выдаецца шэраг самых розных па характары выданняў, часопісаў і кніг, што там працуюць Беларуская гімназія ды і розныя іншыя арганізацыі, таварыствы і гурткі [25; 24]. Аднак пра наяўнасць кансекрацыйных інстанцый (тым больш спецыфічна літаратурных) не можа быць нават гаворкі: менавіта ў сувязі з ішчам з боку палітычнай улады заснаванне нейкай «афішэзнай» інстытуцыі (як, напрыклад, Інбелкульту ў Мінску ў 1922 г.) з'яўляецца немагчымым¹. Гэта, зрэшты, тычыць і шэрагу іншых інстытуцый і устаноў. Паказальны ў сувязі з гэтым каментарый, змешчаны ў часопісе «Змаганьне» ў 1923 г., пра

¹ Паказальна ў адносінах да «кансекрацыйных інстанцый», што літаратурныя і культурныя дзеячы — напрыклад, Янка Купала, Якуб Колас, Пятуховіч, Замцін, Лёсік ды інш. — у 1928 і 1929 гг. менавіта ў якасці прадстаўнікоў Інбелкульту і іншых культурных устаноў (а Купала і Колас як «народныя паэты») выступаюць супраць прасвай палітыкі польскай улады [пар. 22, с. 92–98].

адсутнасць сталага тэатру: «У той час, як ува ўсходняй (Радавой) Беларусі ёсць у Менску добра наладжаны беларускі тэатр, які ўспешна працуе і добра развіваецца [...], у нас у Вільні дагэтуль ня ўдалося, ня глядзячы на існаваўшыя драматычны Гурток, драматычную Майстроўню ды інш. “драматычны” ўстановы, змайстраваць больш-менш зноснага тэатру, які даваў-бы спектаклі перыядычна. Што гэта рэч магчымая, — аб гэтым сведчаць тая рэдка ўдачныя з мастацкага боку спектаклі, якія прыходзіцца часам бачыць пасяля цэлага раду аматарскай бездарнасці. Што гэтакага тэатру няма, — гэта, апрача незалежных ад нас жыццёвых абставін палітычнага характару, віна ў значнай меры самога грамадзянства» [3, с. 3].

Прыведзеная цытата можа і служыць прыкладам таму факту, што ўзорам для літаратурнай Вільні з’яўляецца Мінск: цэнтраімклівыя сілы больш «моцнага» літаратурнага цэнтра Мінска ўздзейнічаюць на славявы адносіны літаратурнай Заходняй Беларусі і на іх успрыманне літаратурнымі агентамі¹.

Нізкі ўзровень літаратурнай інстытуцыяналізацыі Заходняй Беларусі адлюстроўваецца і ў чаргаванні больш-менш ідэнтэчных па накіраванасці, тэматыцы і нават аўтарах выданняў-аднадзевак, пра што выразна сведчыць, між іншым, скарга дэпутатаў Грамады міністру ўнутраных спраў [пар. 22, с. 74–76]². Больш за тое: ніводнае з гэтых выданняў не здолее выйсці па-за межы выдання «агульнаграмадскага» інтарэсу. Прыклад аднаўлення (але спрыяння раздыферэнцыяцыі літаратурных пазіцый паводле мадэлі «Нашай нівы» 1905–1915 гг. (а мусіць, нават спробы стварэння «новых класікаў») была зроблена³ — аднак, пакуль пачынае выходзіць літаратурны часопіс «Калоссе» ў 1935 г., няма чыста літаратурнага ці хаця б культурна-мастацкага часопіса⁴. У выніку моцнай палітызаванасці заходнебеларускага культурнага кантэксту

«выбар» аўтарамі часопісаў для апублікавання з’яўляецца незапэжана хутчэй «палітычным», чым «эстэтычным» пазіцыяваннем¹.

Слабым інстытуцыянальным статусам літаратурнага жыцця ў Заходняй Беларусі вытлумачаецца і той факт, што шэраг ініцыятываў і дзейняў у вялікай меры залежыць непасрэдна ад канкрэтных агентаў-аўтараў. Яны часта імкнуцца менавіта да ўпісвання ва ўсходнебеларускі кантэкст (пераходзяць туды Гарэцкі, Алехновіч, Чаржынскі, Ластоўскі, Жылка і інш.), дзе садзейнічаюць раздыферэнцыяцыі розных літаратурных пазіцый. Напрыклад, У. Жылка са зборнікам вершаў «3 палёў Заходняй Беларусі» не толькі экспліцытна пазіцыянуе сябе ў Мінску, але і выклікае актыўную рэакцыю рэцэнзентаў (чатыры рэцэнзіі гэтага зборніка ва «ўсходніх» органах за 1928 г.). У выніку ён у структуры пазіцый агульнабеларускага поля арганічна займае і ўмацоўвае лагічную — аўтанаміскую — пазіцыю [пар. 14, с. 43–54]². Падобнае можна назіраць у сувязі з М. Гарэцкім, які менавіта ў галы «пераездаў» між польскай і савецкай часткамі Беларусі публікуецца і тут, і там. Больш за тое, яго «Гісторыя беларускай літаратуры» выклікае вялікую цікавасць і шырокі рэзананс як у Заходняй (першае і другое выданні), так і ва Усходняй (трэцяе і чацвёртае выданні) Беларусі³. Цалкам магчыма, што ўзаемадзеянне гэтых фактараў — значэнне асобных агентаў (у сэнсе патэнцыяльных «кіраўнікоў») і іх пераход ва ўсходнюю частку краіны — садзейнічае таму, што ў Заходняй Беларусі не толькі не ствараюцца літаратурныя гурткі, а (у 1920-я пакуль што) нават не ўзнікае «літаратурнага генерацыйнага канфлікту», які звычайна бачыцца неабходнай умовай для фарміравання літаратурнага поля.

Такім чынам, згаданая «цэнтрапрыцягальнасць» Мінска назіраецца ў адносінах да розных з названых фактараў. Варта, напрыклад, Грунтоўна аналізаваць як уключэнне аўтараў і твораў у літаратурныя часопісы і выданні з таго і з іншага боку мяжы, так і іх успрыманне ў адпаведнай літаратурнай крытыцы: здаецца, што аўтары, якія пераходзяць мяжу, разам з гэтым і пераходзяць у тамтэйшыя часопісы і органы (прывічым гэты працэс мае

¹ Гэта «незапэжана палітычна пазіцыяванне», зрэшты, з’яўляецца адной з галоўных адзнак літаратурнай «маласці» ў разуменні Дзюза і Гвары [9] у тым сэнсе, што «індывідуальнае непасрэдна далучаецца да палітычнага» [9, с. 25].

² Параўн. у сувязі з гэтым разважанні У. Жылкі ў лісце Лупкевічу з 1923 года [12, с. 257–258]. Менавіта на прыкладзе Жылкі вельмі добра выдаць, што ўключэнне яго ў «агульнабеларускі» кантэкст (дамінуючым цэнтрам з’яўляецца Мінск) у значнай меры мяняе перспектывы ўспрымання яго твораў. Што ў рамках заходнебеларускага кантэксту ўспрымаецца як «нацыянальна-рамантычнае», выўляе ў агульным кантэксце выразны аўтанамісці патэнцыял [14, с. 53].

³ Няма, зрэшты, у «Гісторыі» Гарэцкага ідэі «заходнасці» або «ўсходнасці» беларускай літаратуры, як выразна паказвае пералік аўтараў у эпіграфіе.

¹ Іншы прыклад параўнання — «ідэйны крызіс», які канстатуе А. Навіна ў Заходняй Беларусі, а для якога «ў Савецкае Беларусі грунту бодай няма» [11, с. 5; 26, с. 191–193].

² У лісце змешчаны пералік зачыненых аднадзевак і канфіскаваных нумароў газет і часопісаў за 1922–1925 гг. і скарга на нелегальныя цэнзурныя практыкі.

³ У 10 нумарах газеты (кастрычнік–снежань 1920 г.) змешчаныя маленькія творы Н. Арсеньневай, К. Сваяка, М. Гарэцкага, І. Румянка, С. Чараўніка, Лукаша — г. зн. аўтараў, якія лічацца прадстаўнікамі розных кірункаў. Змешчана, між іншым, рэцэнзія А. Навіны на «Гісторыю беларускай літаратуры» Гарэцкага [20, с. 2–3].

⁴ Выдаваны ў 1923–1927 гг. В. Ластоўскім у Коўне (а не ў Вільні) штомесячнік «Крывіч», напрыклад, прысвечаны «служэньню беларускаму мастацтву і культуры» і пазіцыянуе сябе як «орган не партыйны» [1, с. 1–2]. Аднак часопіс стаіць на яўна «незалежнай» пазіцыі: самім літаратурным творам на яго старонках прысвечана зусім няшмат месца; эстэтычна ён абараняе даволі «кансерватыўную» пазіцыю.

практична аднакавы характар — з заходніх ва ўсходнія. Выключэнне — хіба Ф. Аляхновіч, які вярнуўся з салавецкіх лагераў у Заходнюю Беларусь). Такім чынам мяняецца і семантыка іх пазіцыянаванняў: далучэнне да пўнага часопісу ці гуртка ў Мінску ўяўляецца ўжо хутчэй «паэталатэчным», чым «палітычным» пазіцыянаваннем¹.

Што тычыцца выдавецкай справы і праблемы чыгача, то як «усходне-беларускі», так і «заходнебеларускі» тагачасны чыгач да сённяшняга дня застаецца амаль невядомай катэгорыяй. Але цікава тое, што чыгач, як падаецца, з абодвух бакоў мяжы з яўляецца «дэфіцытным» элементом. У дачыненні да сітуацыі ў Заходняй Беларусі Ю. Туронак канстатуе: «Wynika stąd, iż społeczny popyt na książkę białoruską kształtował się na bardzo niskim poziomie i w zasadzie ograniczał się do wąskich kręgów inteligencji. W tym stanie rzeczy działalność wydawnicza nie mogła mieć istotnego wpływu na wzrost świadomości narodowej w skali masowej, zwłaszcza wśród białoruskiego chłopstwa» [25, с. 50].

Цікава, што ў «Польмі» 1923 года публікуецца каментар пра беларускую кнігу, у якім абмяркоўваецца «недахоп пакушца кніг» — хаця з іншай перспектывы: «Нягледзячы на тое, што беларускае выдавецтва «Савецкая Беларусь» расцэньвае свае выданні процантаў на 30 таней расійскіх кніжак, беларуская кніжка робіцца таксама недаступнай беларускаму чыгачу. [...] Справа ў тым, што для беларускае кніжкі, якая фактычна зьявілася на рынку за апошнія два гады, маецца выключна аднастайны пакупаль — сельскае настаўніцтва, студэнцтва і сялянская местачкова-працоўная інтэлігенцыя — самыя незабясчэныя слаі грамадзянства» [2, с. 164].

Ізноў жа гэтая паралельнасць «недахопу чыгача» з яўляецца падставай канцэптуалізаваць заходне- і ўсходнебеларускую літаратуру як агульнае поле ў працэсе кансалідацыі. Да гэтага можна яшчэ далучыць той аргумент, што рэцэнзія «Класікаў» — тая ж самая з абодвух бакоў мяжы [параўн. 25, с. 58–79; 2, с. 165] і што падручнікі, якімі карыстаецца той чыгач, пра якога ідзе гаворка ў артыкуле ў «Польмі», часткова публікаваліся ў Заходняй Беларусі (напрыклад, тая ж самая «Гісторыя» Гарэцкага).

¹ Трэба адзначыць, што пераважна «палітычнаму» ўспрыманню Заходняй Беларусі садзейнічае ў значнай меры і савецка-беларускі дыскурс. Варта параўноўваць два зборнікі пад назвай «Заходняя Беларусь», першы з якіх выдадзены ў 1923 годзе ў Вільні (А. Лудкевічам, між іншым), а другі ў 1925 годзе ў Мінску (супрацоўнічае ў гэтым зборніку З. Бядуля). Паказальны той факт, што «самаканцэптуалізацыя» «Заходняй Беларусі» выразна адрозніваецца ад яе «канцэптуалізацыі» з боку Савецкай Беларусі: успрыманне з культурна-нацыянальнага пункту гледжання з аднаго, а з сацыяльна-палітычнага пункту гледжання з другога боку.

Перспектывы

Вышэйзгаданыя факты і тэзісы можна паіярэдна разумець як пацверджанне таго, што Бурдзье ў свой час паказаў на прыкладзе бельгійскай літаратуры — менавіта, што ў паўнавартасным полі літаратурныя сілавы адносіны («уласна літаратурная дамінацыя») могуць быць мацнейшымі, чым палітычныя межы, і што само літаратурнае поле з яўляецца ў вялікай меры аўтаномным, незалежным ад дзяржаўных межаў [4; 5]. З гэтай перспектывы далейшае і больш падрабязнае даследаванне «полевых эфектаў» на заходне- і ўсходнебеларускай літаратурнай прасторы падаецца прыдатным падыходам для лепшага асэнсавання функцыянавання і «межаў» беларускай літаратурнай сістэмы ў гэты перыяд.

Літаратура

1. б. а. Ад рэдакцыі // Крывіч. — 1923. — № 1. — С. 1–2.
2. б. а. Выдавецтва // Польмя. — 1923. — № 5. — С. 164–166.
3. Б.З. Чаму у нас няма тэатру? // Змаганьне. 1923. № 15. С. 3.
4. Bourdieu, P. Existe-t-il une littérature belge? Limites d'un champ et frontières politiques / P. Bourdieu // Etudes de lettres. — 1985. — № 8. — С. 3–6.
5. Bourdieu, P. Champ littéraire et rapports de domination / P. Bourdieu, J. Dubois // Textyles. — 1999. — № 15. — С. 12–16.
6. Bourdieu, P. Reflexive Anthropologie / P. Bourdieu, L. Wacquant. — Frankfurt/M., 2006.
7. Bourdieu, P. Die Regeln der Kunst. Genese und Struktur des literarischen Feldes / P. Bourdieu. — Frankfurt/M., 2001.
8. Буцьак, П. Беларуская літаратура як модель развіцця «малых» (славянскіх) літаратуры [...] (прыказ) / П. Буцьак // Славистика. — 2013. — № XVII. — С. 497–499.
9. Deleuze, G. Kafka. Für eine kleine Literatur / G. Deleuze, F. Guattari. — Frankfurt/M., 1976.
10. Dorleijn, G. Een of twee Nederlands literaturen? Is dat wel de goede vraag? Enkele methodologische kanttekeningen / G. Dorleijn, D. de Geest // Een of twee Nederlandse literaturen? Contacten tussen de nederlandse en vlaamse literatuur sinds 1830 / R. Grüttemeier, J. Oosterholt. — Leuven, 2008. — С. 197–221.
11. Заходняя Беларусь. Зборнік грамадскае мыслі, навукі, літаратуры, мастацтва Зах. Беларусі. — Вільня, 1924.
12. Жылка, У. Выбраныя творы / У. Жылка. — Мінск, 1998.
13. Kohler, G.-B. 'Success' and 'failure' of literary collaboration between authors in Belarus in the 1920s / G.-B. Kohler // Precarious Alliances. Cultures of Participation in Print and Other Media / M. Butler, A. Hausmann, A. Kirchhofer. — Bielefeld, 2014 [forthcoming].
14. Колер, Г.-Б. Аспекты і стратэгіі інстытуцыянальнай і эстетэчнай аўтаномізацыі в «малых» літэратурах (на матэрыяле беларускай літэратуры першай трэці XX ст.) / Г.-Б. Колер, П. Науменко // Беларуская літэратура як модель развіцця «малых» (славянскіх) літэратуры. Матэрыялы к тэмаціскаму блоку на XV Міжнародным сьездзе славістаў (Мінск, 20–27.08.2013). — Мінск, 2013. — С. 7–90.
15. Колеснік, В. Літэратура Заходняй Беларусі / В. Колеснік // Історыя беларускай савецкай літэратуры. — Мінск, 1978. — С. 90–122.

16. Ліс, А. Літаратура Заходняй Беларусі / А. Ліс // Гісторыя беларускай літаратуры XX ст.: у 4 т. Т. 2. — Мінск, 1999. — С. 210–281.
17. Мароз, К. Літаратурная крыўка Заходняй Беларусі / К. Мароз. — Брэст, 2001.
18. Мікуліч, М. Паззія Заходняй Беларусі (1921–1939) / М. Мікуліч. — Мінск, 2010.
19. Мушыньскі, М. І нічога, апроч праўды. Якой быць «Гісторыя беларускай літаратуры» / М. Мушыньскі. — Мінск, 1990.
20. Навіна, А. Гісторыя беларускае літаратуры [...] (рэзюмэ) / А. Навіна // Наша ніва. — 1920. — № 5. — С. 2–3.
21. Навуменка, П. Літаратурныя аб'яднанні першай трэці XX ст. як цэнтры кансалідацыі літаратурных сіл і стваральнікі перадумоў аўтанамізацыі / П. Навуменка // Погляды на спецыфічнасць «малых» літаратур. беларуская і ўкраінская літаратуры / склад. Г.-Б. Колер. П. І. Навуменка. — Мінск, 2012. — С. 225–244.
22. Польшча — Беларусь (1921–1953) / склад. А. Вабішчэвіч [і інш.]. — Мінск, 2013.
23. Rusterholz, P. Vorwort / P. Rusterholz // P. Rusterholz, A. Solbach. Schweizer Literaturgeschichte. — Stuttgart; Weimar, 2007. — С. IX–XII.
24. Сарока, П. В. Умовы развіцця польскага і беларускага перыядычнага друку на тэрыторыі Заходняй Беларусі (1920–1939) / П. Сарока // *Навука-2009*: зб. навуц. арт. Ч. 2. — Гродна, 2009. — С. 36–38.
25. Turonek, J. Książka białoruska w II Rzeczypospolitej 1921–1939 / J. Turonek. — Warszawa, 2000.
26. Улідзе Заходняй Беларусі [...] (кнігаліс) // *Польшча*. — 1924. — № 1. — С. 190–195.
27. Zwei Staaten, zwei Literaturen? Das internationale Kolloquium des Schriftstellerverbandes in der DDR, Dezember 1964. Eine Dokumentation / E. Scherstjanoi. — München, 2008.